

Лариса Мініч

УДК 811.161.2

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНІ КОНЦЕПТИ ДУША,
ЖИТТЯ, ЛЮБОВ, ВОДА, ЗЕМЛЯ В ПОЕЗІЇ
М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу загальнонаціональних концептів душа, життя, любов, вода, земля в поетичному мовленні М. Вінграновського, розкриттю семантики концептів та визначенню особливостей їх мовного вираження.

Ключові слова: *концепт, загальнонаціональний концепт, концепт душа, життя, любов, вода, земля, семантичне поле.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна наука переживає спалах інтересу до ідіолектів як до досвіду реалізації властивостей мовної системи в умовах мови окремого індивіда. Індивідуальне в мовній особистості, з одного боку, формується через внутрішнє ставлення людини до мови, через становлення особистісних смислів мови, які визначають індивідуальні варіанти ціннісного ставлення до мови, з іншого – мовна особистість зумовлює помітний вплив на становлення мовних традицій. Мова, культура та етнос нерозривно пов'язані між собою та утворюють цілісну особистість – поєднання фізичного, духовного та соціального.

Дослідження в межах когнітивної лінгвістики (А. Вежбицька [1], В. Красних [8], Ю. Степанов [12], В. Телія [13]) указують на те, що концепт тісно пов'язаний з асоціативним простором лексеми і в ньому проявляється. В. Карасик на основі шарів культурних концептів Ю. Степанова виокремлює три типи концептів за параметром суб'єкта концептуалізації: загальнонаціональний концепт, концепт субкультури і внутрішню форму концепту, відому лише фахівцям [12, с. 3]. О. Селіванова виокремлює такі типи концептів за параметром суб'єкта: ідіоконцепти, властиві свідомості окремого індивіда; узуральні концепти, характерні для певної групи; етноконцепти, властиві всім представникам етнічної спільноти; загальнолюдські концепти, відомі всьому людству й репрезентовані в різних мовах [11, с. 12].

Представники національно-культурної спільноти вибирають ті чи ті асоціативні зв'язки залежно від етноспецифічної ментальності. Серед загальнонаціональних та індивідуально-авторських концептів національний є найбільш узагальненим. Саме цей концепт конкретно репрезентується в мовній свідомості, яка піддається когнітивному обробленню і постає в сукупності всіх валентних зв'язків, які є національно-культурно маркованими. До таких концептів належать: світ, час, правда, істина, свобода, воля, людина, добро, благо, обов'язок, розум, доля, шлях, життя, совість, дух, душа. Ці світоглядні концепти існують у будь-якій мові та актуальні для кожної людини, проте вони не лише загальнолюдські, а й національно специфічні. Багато абстрактних понять, зокрема щастя, воля, совість, правда, не мають точних еквівалентів в інших мовах, їх кореляти збігаються з ними за змістом лише частково, тому культурно-національна специфічність таких концептів проявляється через парадигматичні та синтагматичні відношення.

Серед усього різноманіття концептів варто виділити національні концепти, які доповнюють культурні концепти.

В індивідуальному полі концептосфери творчості М. Вінграновського наявні такі загальнонаціональні концепти, як душа, життя, любов, щастя, правда, шлях, жінка, вода, дорога, час, світ та ін.

Об'єктом дослідження обрано концепти душа, життя, любов, тощо, використані в поетичному мовленні М. Вінграновського.

Метою наукового пошуку є аналіз у досліджуваних текстах образно-стилістичних мовних засобів, які репрезентують концепти *душа, життя, любов, вода, земля* у світлі лінгвосинергетики.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Культурно-національна специфіка концепту *душа* зумовлена культурно-національним досвідом

та традиціями, в основі яких лежить міфологія, релігійно-філософське осмислення буття, фольклор: *“Є ще в світі душі і печальні очі, в спраглому чеканні виглядають нас...”* [4, с. 86]. Синергетичні прояви концепту “душа” у творчості М. Вінграновського мають такі характеристики:

1) душа як вияв життєвих вражень, відбиток побаченого і почутого, своєрідний “знак” системи пізнання та відображення багатомірного зримого та незримого світу: *“Мене осяяння сповняє перед Вами. Від Ваших дум і серця висоти. Я образ Ваш небесними словами В своїй душі навіки Засвітив”* [4, с. 11];

2) душа як сутність індивіда, його екзистенція: *“ТИ плачеш. Плач. Втішатися не ладен. Душа моя холодна і німа”* [4, с. 107];

3) як форма звертання у виявленні особливо ніжних, інтимних почуттів: *“В бентезі я! Душа моя живе Твоїм печальним іменем прозорим, Твій теплий голос кров мою зове, І я освітлений твоїм осіннім зором”* [4, с. 122];

4) як морально-естетична пам’ять, як сукупність морально-етичних норм: *“Чиї слова? З яких таких сонетів? Вони прийшли сучасне надихать?! Нам слів таких потрібно від поетів, Щоб не піднять з душі, як небо не піднять”* [4, с. 186].

Найбільш складним є співвідношення поняття/концепту і слова *“душа”*, які відображають ментально-психологічну специфіку та ціннісні орієнтири українського народу.

Проте в авторській концептосфері М. Вінграновського найпоширеніший субконцепт *“душі”* – це вияв найніжніших почуттів чоловіка до жінки, це найчутливіший музичний інструмент, спроможний відтворити найтонші почуття та переживання: *“Де не повернешся, кругом у світі ти. Душі світання, сутінки печалі, нема в тобі ні зрад, ні марноти, Ти вся, як є. Ти вся, як будеш далі!”* [4, с. 98].

Семантичне поле концепту *“душа”* у творах митця не містить негативних значень вищезгаданого слова, зокрема не вживає автор цей концепт як синтез пекла, чистилища, як посередника між Богом та людиною, як голос Всевишнього.

Не менш цікавим є концепт *“життя”*, який може виступати як складний комплекс, що накопичує зміст та *“вікові”* ускладнення своєї внутрішньої організації. Ці вікові ускладнення розглядаються, з одного боку, як позитивне, а з іншого, як негативне явище. Концепт *“життя”* вербалізується як етичний стрижень, біля якого формуються моральність, чисто-

та намірів, жертовність заради близьких чи моральних ідеалів, тобто, згідно з В. Телією, *“вторинна назва віддає частину інформації про типове уявлення в новій назві, зберігаючи деякі риси подібно гештальт-структурі, яка й стимулює емоційну реакцію”* [13, с. 127]. *“Смеркалося. Година йшла на сьому, Життя лежало тихо, як посів”* [4, с. 9].

Семантико-сміслові трансформації навколо концепту *“життя”* виводять іноді на опозицію понять *“світло – темрява”*. Життя як відкритий простір сприймається насамперед як світло. Поява життєздатності, надії залежить від того, чим наповнюється це життя, тобто від того, наскільки прозорі кордони цього внутрішнього простору та чи є спроможним цей простір перебувати в гармонії із зовнішнім світом: *“То був мій перший день буття... Гангрена серця почалася... Замовкла раптом, зайнялася Радіостанція Життя!”* [4, с. 38].

Емоції, почуття, відчуття, переживання є невід’ємною частиною сприйняття людиною реалій навколишнього світу, осмислення й побудови стосунків між людьми, усвідомлення своєї ролі та місця як у суспільстві, так і у Всесвіті, тобто формування картини світу. У зв’язку з цим важливу роль відіграють мовні засоби вираження концепту *“життя”* не лише через опозицію *“світло/темрява”*, але й через *“відкрите/закрите”*, *“своє/чуже”*, *“вгору/вниз”*.

Основними й чіткими зовнішніми подразниками цих опозицій є вирази з позитивно-емоційним забарвленням: існування, період існування чого-небудь, вік; жива істота; дійсність, реально те, що існує; пожвавлення, рух, посилення діяльності; шлюб; життєвий досвід: *“І я відчуваю, що живий, що житиму ще і живу, бо морю й землі не чужий я, бо їх я собою зову”* [4, с. 56].

Любов є об’єктом пізнання в різних науках і мистецтвах, проте жодне з її визначень не може бути всеохопним. Зовнішні прояви любові культурно значимі, проте ми розглядаємо любов, як і всі явища емоційної сфери, як фрагмент внутрішнього світу людини, оскільки зовнішні прояви не є обов’язковими, а по-друге, у тих випадках, коли вони є, причиною зовнішніх змін у міміці, жестах, діях слугують зміни внутрішнього світу людини. Семантика концепту *“любов”* у творчості М. Вінграновського амбівалентна. Це:

– стан душі: *“Як мало ненавидіти й любити! І як багато жить, щоб тільки жити!”* [4, с. 107];

– стан фізичний, як тілесна любов: *“Мій антисвітє з дикими ногами, Із роздівоченими стиглими грудьми І стиглими вигинистими стегнами, Прости мене, помилуй і врятуй!”* [4, с. 76].

Семантика “любові” в першому значенні передається лексемами “любов”, “любити” й відбиває основне значення концепту в моделі світу письменника: *“Любити Вас – любити знадність, любити Вас – любить для Вас, любити Вас – любити радість, в червневовересневий час”* [4, с. 78]. Такий компонент семантики концепту, як фізична любов, пов’язується із жалістю й відіграє другорядну роль.

Любов подається в концептосфері М. Вінграновського найдоступнішим засобом порятунку від самотності. У семантиці концепту любов у мовній моделі світу письменника відбивається міфологічне змішування понять: любов до єдиної людини як виняткове почуття – відношення суб’єкта практично дорівнюється любові в нейтральному змісті – як уподобанню, звичці до предметів, людей, діяльності, що дає людині задоволення, й, навпаки, почуття любові як форми відношення до предметів уподібнюється любові до конкретного єдиного: *“Дружиною мені приснились ви, Ми з вами ідемо, побравшись за руки, Ми з вами вдвох, любове моя вічна, Ми з вами ідемо дорогою старою...”* [4, с. 40].

Від любові до людини з боку іншого збільшується цінність його життя, тобто “любов” подається мірою життя. Оскільки в “міри” повинні бути постійні властивості, то й сама любов набуває рис постійної властивості душі: звички. Семантика “любові” як “звички” і “звички” як “любові” в концептуальній системі М. Вінграновського характеризує особливий засіб взаємопроникнення життя світу в життя окремої особи й навпаки: *“Цю жінку я люблю. Така моя печаль. Така моя тривога і турбота. У страхі скінчив ніч і в страхі день почав. Від страху і до страху ця моя любовта”* [4, с. 108]. При цьому поняття любові як властивості душі й тілесної любові розділяються в результаті розмежування власне любові та бажання як слів, що мають різноманітну внутрішню форму свого значення: *“Кого я так люблю? Люблю тільки тебе, Рука моя в твоїй руці співає. І погляд твій в душі моїй цвіте Тим квітом, імені якому я не знаю”* [4, с. 54]. Характеристики концепту як тілесної любові пов’язуються із жалістю. Така любов доповнюється насолодою, власним задоволенням як “жалюгідний

сум”: *“Лошиця із шовковими ключицями, З шовковими пожежними губами, Яку я гнав по шпалах і по тінях, Скажи мені, як далі жить мені?”* [4, с. 76].

Отже, любов – це складний концептуальний компонент лінгвосинергетики М. Вінграновського, амбівалентний і водночас найхарактерніший з-поміж усіх інших загальнонаціональних концептів.

Концепт “земля” посідає, на нашу думку, чільне місце в текстах поета, оскільки сам митець вважає, що *“Батьківщина і народ – це вічна тема”* [4, с. 2]. Ліричному героєві властиве шанобливе ставлення до рідної землі, що й зумовлює виразний антропоморфізм цього образу. Земля у свідомості ліричного героя є всемогутньою та щедрою силою, яка сприяє реалізації задумів і мрій, саме тому він звертається з найпотаємнішими благаннями до неї: *“Подаруй мене, Земле, Вітчизні І води подаруй із Дніпра. Подаруй мені дівчину, Земле!”* [4, с. 72]. Прагнення бути корисним Батьківщині та мрія про особисте щастя злилися в єдиному закличному зверненні до рідної землі. Ліричний герой щиро вірить у те, що благословення рідної землі супроводжує його на кожному етапі життя: *“Мій тихий путівець, Мій кожен крок земля благословляє!”* [4, с. 81], він ставиться до неї з благоговінням, а тому засуджує споживацький інтерес обивателів до землі. Подібний осуд виразно репрезентує поезія *“За гай ступило сонце і пішло...”*, *“І хтось питає тихо: земле, спиш? Уже спочила? Дай води з криниці!”* [4, с. 70] уособлюючи ницість і мізерність убогих духом людей, які продовжують і *“...в цю ніжну мить турботити її, Свою любистком вистелену землю”* [4, с. 70].

Концепт “вода” у творчості М. Вінграновського заслуговує на окреме наукове дослідження, адже саме там – витоки масштабного (фактично центрального, на думку Т. Салиги [10, с. 11]) образу Дніпра. У поета аквапростір представлений власне образом води, а також образами ріки, моря й океану. Образ води в ліриці конотативно-багатозначний, оскільки наявність цього образу в структурі поетичного твору сприяє створенню як позитивного, так і негативного асоціативного ряду. В окремих поезіях вода як конкретна рідина стає для ліричного героя уособленням нерозривного зв’язку з Вітчизною, і саме тому він у вже згаданому нами вірші прохає *“Подаруй мене, Земле, Вітчизні І води подаруй із Дніпра”* [4, с. 72], або набуває переносного значення, сприймаючись як символ духовного багатства та моральної

величі в контексті рядків про друзів: “Як *берегти мені цілющу вашу воду, Щоб з ваших вод я пив красу й свободу...*” [4, с. 81]; а в інших демонструє людську споживацьку натуру: “*І хтось питає тихо: земле, спиш? Уже спочила? Дай води з криниці!*” [4, с. 70], ставучи приводом для неспокою землі в час відпочинку. Образи ріки, океану, моря (згадані й у своєму первинному значенні певного водного простору – наприклад, ріка Кодима) переважно осмислюються митцем як образи майбутнього: “*Скоріш пливи, нова ріко моя! З глибин твоїх нові зійдуть світання*” [4, с. 84], *життєвого виру* “*Переді мною далеч океанна... Лиш оступись, і доля – нанівець!*” [4, с. 82] та невідомого: “*Я плачу... далі – незглибиме море...*” [4, с. 86].

Таким чином, загальнонаціональні концепти душа, життя, любов, земля, вода посідають особливе місце в лексико-семантичній системі поетичного ідіостилю М. Вінграновського, а також відображають ментально-психологічну специфіку та ціннісні орієнтири українського народу.

Література

1. Бессонова Л. Е. Структурно-семантическое содержание ассоциативного поля концепта образование (из опыта проведения экспериментальных методик) / Л. Е. Бессонова, А. Ю. Зелинская // Учёные записки ТНУ, Т. 17 (56). – І: Филологические науки. – Симферополь, 2004. – С. 142–150.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М., 2001. – 156 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М., 1996. – 411 с.
4. Вінграновський М. С. Вибрані твори / М. С. Вінграновський. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
5. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко. – Харьков; М.: Изд. группа “РА – Каравелла”, 2001. – 320 с.
6. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романтики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
7. Карасик В. И. Зеркальный концепт “простота” / В. И. Карасик // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Серія “Романо-германська філологія”. – Харків, 2006. – № 726.

8. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста) / В. В. Красных // Вестник Московского ун-та. – Серия 9. Филология. – 1998. – № 1. – С. 53–70.

9. Попова З. Д. Некоторые проблемы выявления национальной специфики языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Язык и национальное языкознание – Воронеж, 2002; Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2000. – 30 с.

10. Салига Т. Поет – це слово. Це його життя... / Т. Салига // Вінграновський М. Вибрані твори: У 3 т. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т. 1. – С. 5–56.

11. Селиванова Е. А. Принципы концептуального анализа / Е. А. Селиванова // Актуальні проблеми металінгвістики. – К. – Черкаси: Брама, 1999.

12. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры: опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

13. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

Larysa Minich

All-National concepts soul, life, love, water ground in poetry of M. Vingranovskiy

The article deals with analysis of such national concepts as “soul”, “life”, “love” in the poetry of M. Vingranovskiy. The author reveals semantic features of the concepts and defines their peculiar characteristics in terms of linguistics.

Keywords: concept, national concept, concepts “soul”, “life”, “love”, semantic field.

Лариса Минич

Общенациональные концепты душа, жизнь, любовь, вода, земля в поэзии Н. Винграновского

Статья посвящена анализу общенациональных концептов душа, жизнь, любовь, земля, вода в поэтической речи Н. Винграновского, раскрытию семантики концептов и определения особенностей их языкового выражения.

Ключевые слова: концепт, общенациональный концепт, концепт душа, жизнь, любовь, земля, вода, семантическое поле.

Надійшла до редакції 16.04.2010 р.

